

A DÍJÁTADÁS A MAGYAR SZENTEK TEMPLOMÁBAN, 1999. DECEMBER 18-ÁN TÖRTÉNT

A történetkutató, a szerkesztő, az egyetemi tanár, a kézírattári és könyvtári munkatárs számára a tudomány országos közösségi követelmény és nemzeti szolgálat.

BERLÁSZ JENŐ

könyvtáros

jobbágyságtörténeti és könyvtártörténeti munkássága

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Berlász Jenő életpályája korszakváltások és rendszerváltozások törésvonalain át vezetett. Mint általában a XX. századi magyar értelmiség útjai. Az első világháború évtizedének szülötte (1911). A trianoni béke Magyarországon nevelkedett. Magas színvonalú képzést kapott, de alighogy tanulmányait befejezte, kirobbant a második világháború. Pályáját a Teleki Intézetben kezdte, 1943–1944 folyamán Eckhart Ferenc mellett a *Századok*, a központi történeti szakfolyóirat helyettes szerkesztői feladatait látta el, majd a háború után a Magyar Történelmi Társulat megbízásából egyedül szerkesztette a folyóiratot. 1945-ben nyerte el egyetemi magántanári címét. Két éven át a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen a Közgazdasági Kar nyilvános, rendes tanára. 1948-ban a kar megszűnt, nem taníthatott tovább, a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárának vezetője lett. 1956 őszén beválasztották a Könyvtár Forradalmi Bizottságába, azután fegyelmi eljárással állásvesztésre ítélték. 1957-től két évtizeden át az Országos Széchényi Könyvtárban dolgozott.

A Tudományos Minősítő Bizottság 1986-ban engedélyezte, hogy megvédje disszertációját, és elnyerje a kandidátusi fokozatot. Ezzel szemben a vitaülés bírálóbizottsága egyhangúlag úgy ítélte meg, hogy a hetvenöt éves tudós teljesítménye messze megüti a történettudományok doktora követelményeit.

Tudományos munkásságát tanulmányok, kézikönyvek, összefoglalások alkotják. Témái átfogják a kora újkor gazdaság- és társadalomtörténeti folyamatait, a jobbágyság-történettől a felvilágosodás eszmevilágáig,

a művelődéstörténet különböző területeitől az állampolitikáig. Nagyszabású monográfiája, az Országos Széchényi Könyvtár létrehozásának története a főúri mecénás és a társadalom közös, nemzeti alkotását rekonstruálta.

Tudományos munkásságát három sajátosság jellemzi: a társadalomtörténeti módszer, az egyetemes értékkategóriák érvényesítése és a nemzeti kultúra történetének korszerű felfogása.

Két mesterünk a felejtés és az emlékezet. Tudjuk, csak az válik történelemmé, amit az utókor arra érdemesít. Berlász Jenő úgy épített eredeti levéltári kutatásokra, hogy a hatalmas forrásanyagból tárgyyszerűen tárta fel a lényeges összefüggéseket. Ifjúkori munkái már korszerű társadalomtörténeti látásmódról tanúskodnak. *A Thurzó-birtokok a XVII. század első harmadában, különös tekintettel a jobbágyság helyzetére* (1936), a *Mária Terézia-kori erdélyi kivándorlások szociális háttere* (1939) – ma is sokat forgatott tanulmányok. Amiről írt, a szegénység, a földhözkööttség, a gyermekmunka, a földesúri majorsági gazdálkodás, a kereskedelem és a korai ipar az utóbbi időben is sokat vizsgált kérdések egész Közép-Európában. Két alapvető tanulmányát az erdélyi és a magyarországi jobbágyság kérdéseiről – *Az erdélyi úrbérrendezés problémái 1770–1780* (1941), *A magyar jobbágységkérdés és a bécsi udvar* (1942) – Szabó István, a magyar társadalomtörténet ma már klasszikusnak számító szakértője helyezte a kritika mérlegére. Megállapította, hogy a fiatal történész a jobbágyság XVI–XVII. századi útjának döntő csomópontjait ragadta meg, és megállapításai a „XVIII. századi magyar jobbágytörténet fejezeteiből ezután nem hiányozhatnak”.

Szerkesztői programja szerint a magyar történettudomány legjobb hagyományát szándékozott továbbvinni: egyetemes látásmód érvényesítését kívánta, távolságtartást a napi politikától, és elítélt mindennemű nacionalizmust. Hogy követelményeit a szerkesztésben érvényesítse, arra már nem kapott időt.

A háború után is folytatta az Erdély történetével foglalkozó kutatásait. Feltárta a XVIII. századi Erdély statisztikáját, az erdélyi jobbágyság gazdasági viszonyait, a románság helyzetét, mozgalmait (1784) és II. József jobbágypolitikáját. Eredményei beépültek az MTA gondozásában készült tízkötetes *Magyarország története* és az *Erdély története* fejezeteibe.

A történetkutató, a szerkesztő, az egyetemi tanár, a kéziratári és könyvtári munkatárs számára a tudomány országos közösségi követelmény és nemzeti szolgálat. A kéziratok, könyvtárak gondozása és gyarapítása nélkül – mai kifejezéssel élve: a tudományos infrastruktúra fejlesztése nélkül – nincs az országnak korszerű tudományos kutatói kultúrája. Berlász Jenő a kéziratár korszerű kifejlesztésével iskolát teremtett. Nehéz lenne megmondani, hány hazai és külföldi kutatót

segített hozzá eredményeihez. Az MTA Kézirattárát és Régi Könyvek Gyűjteményét, ezt a páratlanul gazdag, de akkor még áttekinthetetlen kincsesbányát ő tette feltárhatóvá. Kidolgozta kezelésének módszereit. Felbecsülhetetlen értékű hagyatékot mentett meg. Gyarapította nemzeti értéinket. Szolgált jó hírünket a világban, mert a Kézirattár a nemzetközi tudományos életben elismert intézmény rangjára emelkedett.

Művelődéstörténeti tanulmányaiból kitűnik, hogy a kultúrát átfogóan értelmezte; hangsúlyozta, hogy a műveltség évszázadokon átívelő folyamat. Különösen a könyvtárak és a társadalmi könyvkultúra történetével foglalkozó tanulmányai hangsúlyozzák, hogy a kultúra felhalmozott tapasztalat. Felfogását tömören kifejezi nagyszabású alkotásának, *Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802-1867* című könyvének ajánlása: „az alapító és mindazok emlékének, akik Nemzeti Könyvtárunk kincseit gyűjtötték, gyarapították, megőrizték és használhatóvá tették.”

Berlász Jenő gazdag tudományos munkássága, életművének maradandó értékei ezt a gondolatot viszik tovább.

R. Várkonyi Ágnes

BERLÁSZ Jenő történész, könyvtáros, levéltáros (Budapest, 1911). Tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem BTK történelem–földrajz szakán végezte 1931–35 között.

1936–37-ben a bécsi Magyar Történetkutató Intézet ösztöndíjasa, 1938–39-ben az OSZK, 1940–41-ben az Országos Levéltár tudományos munkatársa, 1942–47-ben a Teleki Pál Tudományos Intézet Történettudományi Intézet tanára, 1943–48-ben a *Századok* helyettes szerkesztője, majd szerkesztője. 1947–48-ban a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdasági Karának nyilvános egyetemi tanára. 1948–57-ben az MTA Könyvtára osztályvezetője, 1957–76-ig az OSZK tudományos főmunkatársa. 1992-től a BKE címzetes egyetemi tanára. A történettudományok doktora (1958).

Kitüntetése: Szinnyi József-díj (1993).

Főbb művei: *A Thurzó-birtokok a XVII. század első harmadában* (1936), *Kéziratok katalógizálása* (1958), *Az erdélyi jobbágyság gazdasági helyzete a XVIII. században* (1958), *Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867* (1981), *A Századok* 1948-as eredeti kötete (szerk. 1989).

Akarok jó pásztor lenni, aki ha kell, életét adja juhaiért (Ján 10,15), egyházáért, hazájáért... Akarok lenni népem lelkiismerete, hivatott ébresztőjeként kopogtatok lelketek ajtaján, a föltetsző tévelyek ellenében az örök igazságokat közvetítem népemnek és nemzetemnek. Ébresztgetem nemzetünk megszentelt hagyományait, amelyek nélkül egyesek talán igen, de a nemzet nem élhet.

MINDSZENTY JÓZSEF

hercegprímás

egyházáért és hazájáért vállalt áldozatos élete

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Mindszenty József a magyar katolikus egyház történetének kimagasló egyénisége. Egyházát és hazáját áldozatos odaadással szolgálta. Hivatása magaslatán álló főpap volt, aki közjogi méltóságát komolyan vette. 1947. december 11-én tartott előadásában is hangoztatta: „Az ország primásának arról a jogos igényéről, hogy az egyházat és az országot bármi módon érintő törvényjavaslatokhoz idejében hozzászólhassak, le nem mondom. Ha előzetesen nem tehetem, akkor utólagosan teljesítem Szent István királyunktól származó, lelkiismereti tisztemet a félremagyarázásokra tekintet nélkül.”

Erre a határozott magatartásra a második világháborút követő időszakban nagyon is szükség volt. 1945. szeptember 15-én nevezte ki XII. Pius pápa esztergomi érsekké. Előtte veszprémi püspök volt, és egyik bérmaútján értesült a kinevezésről. Az ország rettenetes állapotban volt: a háborús évek alatt gazdaságilag tönkrement; a lakosság jelentős része a háború áldozata lett; az egész ország szovjet megszállás alá került. De még ennél is nagyobb méreteket öltött az erkölcsi nyomor, az apátia, a reménytelenség, a sötét jövő érzete az emberi lelkekben. Ennek a le-süllyedt országnak került élére a karizmatikus képességű Mindszenty József mint lelki vezető és főpásztor. „Akarok jó pásztor lenni, aki ha kell, életét adja juhaiért (Ján 10,15), egyházáért, hazájáért... Akarok lenni népem lelkiismerete, hivatott ébresztőjeként kopogtatok lelketek ajtaján, a föltetsző tévelyek ellenében az örök igazságokat közvetítem népemnek és nemzetemnek. Ébresztgetem nemzetünk megszentelt hagyományait,

amelyek nélkül egyesek talán igen, de a nemzet nem élhet” – mondta esztergomi székfoglalásakor.

Ezek a szavak nem szépen hangzó szólamok voltak. Nemsokára kiderült, mennyire komolyan veszi megnyilatkozásait, mert szavait nyomban tettek követték. Mindig úgy gondolkozott és cselekedett, mint hűséges, jó páásztor.

Nagy súlyt helyezett mindenekelőtt a főváros lelki életének újjászervezésére. Minden beosztásba a legkiválóbb lelkipásztorokat helyezte, akik nemcsak a templomi szolgálat ellátását tekintették fő feladatuknak, hanem az iskolai hitoktatást, az ifjúsági munkát, a katolikus egyesületi élet erősítését és a karitatív tevékenységet. Emellett nagy szerepet szánt a katolikus sajtónak is.

Különösen szívén viselte a sokgyermekes családok sorsát: pénzzel, élelemmel, ruhaneművel, nyaraltatási akciókkal, munkahellyel stb. támogatta őket.

Mindig kereste az alkalmat a híveivel való találkozásra. Amikor egy-egy plébánia vagy intézmény meglátogatására készült, előtte szorgalmasan tanulmányozta az illető település vagy intézmény történetét, tájékozódott mindennapi életéről és gondjairól, és az így nyert ismereteket felhasználta beszédeiben. Ennek következtében ezek a beszédek sohasem voltak semmitmondó általánosságok, hanem mindig konkrét, a helyhez és alkalomhoz illő megnyilatkozások.

A papjaival és világi híveivel folytatott közvetlen hangú beszélgetések, bátorítások és segítő szavak megerősítették az embereket abban a meggyőződésükben, hogy a prímás személyében igazi emberbarátra és lelki vezetőre találtak, akinek támogatására mindenki számíthat. Ezért nincs mit csodálkozni azon, hogy mindenütt, ahol csak megjelent, hatalmas tömeg várta és hallgatta. Különösen emlékezetes az 1946. május 5-én rendezett máriaremetei zarándoklat, melyen a prímás vezetésével száz-ezer férfi vett részt. De említhetjük ugyanezen év augusztus 20-án a Szent Jobb körmenet egymillió hívő seregét is. Főpásztori tevékenységének legjelentősebb eseménye kétségtelenül a Mária Év megrendezése volt 1947-ben. Ennek mérlegét maga Mindszenty hercegprímás vonta meg: „Századok óta nem volt magyar földön kiterjedésben és mélységben olyan lelki megmozdulás, amelynek megértők és meg nem értők akkora figyelmet szenteltek volna, mint a Boldogasszony Éve. Ha az esztendő vasárnapjainak és pirosbetűs ünnepeinek száma kétszeresére emelkedett volna, akkor sem lenne elegendő, hogy a magyar püspöki kar a hívásoknak eleget tudjon tenni. Az ország legjelentősebb központi helyein és Márai-kegyhelyein végighordoztuk a Mária-tisztelet fehér lobogóját, és százezres tömegekben milliók álltak alája. A kibontott vallási és nemzeti

lobogó, mint valami vonzó mágnes, a szenvedő magyar szíveknek az egyházhoz és a hazához való hűségét hozta a napfényre... Amikor a szentévet hivatalosan bezártuk, 1948. szeptember 8-án, megállapítást nyert, hogy Mária-ünnepeinken és zarándoklataink 4,6 millió hívő vett részt.”

Ezek a megmozdulások természetesen nem voltak tetszésére az akkori diktatúrának. Mindszenty tevékenysége sohasem fért bele abba a koncepcióba, amit a kommunista hatalom birtokló egy sekrestyébe és templom falai közé zárt egyházzal maguknak kialakítottak.

A totalitárius államrendszer kizárólagos jogot formált magának az ifjúság tanítására és nevelésére. Jóllehet az állami vezetők hivatalos megnyilatkozásaikban garantálták az egyházi iskolák működését, titokban mégis az iskolák államosítására készültek. Mindszenty ezt a monopóliumot nem fogadhatta el. Könyv alakban megjelentek azok a levélváltások, tárgyalások és tiltakozások, melyeket a prímás ebben a kérdésben folytatott. Végül mégis az elnyomó politika győzött: a katolikus egyesületek szétzúzása után sor került az iskolákra is 1948-ban. Ezt követte 1950-ben a szerzetesrendek feloszlatása, de a prímás ekkor már börtönben raboskodott.

Mindszenty sok esetben elismerte a demokrácia létjogosultságát, és nem kívánta a régi idők visszatérését, azt azonban megkövetelte, hogy az egyház minden téren teljesítse küldetését, és ezzel együtt sokszor felemelte szavát a hívők emberi jogainak érvényesítése érdekében is.

Csak aki végigszenvedte a háborút követő összeomlás létbizonytalanságát, tudja igazán megérteni, mit jelent állandó halálfélelemben élni a nők meggyalázása, férfiak elhurcolása, a szovjet katonák garázdálkodása és a titkosrendőrség terrorja miatt. A prímás mindig felemelte szavát az ártatlanok és védtelenek érdekében. Követelte a hadifoglyok hazaszállítását; látogatásával igyekezett a börtönök és az internáló táborok lakóinak sorsát enyhíteni; erélyesen tiltakozott – az akkori néma államvezetés helyett is – a negyvenezer délvidéki magyar halála miatt, akiket Tito partizánjai öltek meg; hangoztatta a vezetés súlyos felelősségét a kétszáz ezer felvidéki magyar kitelepítéséért; amikor pedig sor került a hazai németek deportálására, éles felháborodásának adott hangot: „Mi, akik 1944-ben az akkori kormánnyal a zsidók deportálása ellen mindent elkövettünk, amit csak tudtunk, Istentől kapott hivatásunk tudatában azt is szükségesnek tartottuk, hogy a németek kitelepítése ellen is tiltakozzunk, annál is inkább, mert híveinkről van szó” – mondta egyik beszédében.

Egy ilyen embert az akkori diktatúra nem tudott elviselni. Teljes erővel arra törekedett, hogy a bíborost mielőbb eltávolítsa a helyéről. Minden képzeletet felülmúló kampány kezdődött ellene a sajtóban.

A tömegeket az utcára vitték, és tüntettek ellene. Végül, mint köztudomású, az ellene felhozott koholt vádak alapján életfogytiglani börtönre ítélték. 1956-ban a forradalmárok őt is kiszabadították, de néhány nap múlva újabb, tizenöt évig tartó fogság várt rá: a budapesti amerikai nagykövetségre menekült. 1971-ben VI. Pál pápa kívánságára elhagyta az országot, és rövid római tartózkodás után a bécsi Pázmáneumba költözött. Kötelességének tartotta, hogy a világban szétszóródott magyarokat felkeresse. Buzdította és lelkesítette négy éven át mindenütt a magyarokat, és kérte őket, maradjanak meg mindvégig hitükben és magyarságukban. Keserű megpróbáltatást jelentett számára az érseki székből való eltávolítása. 1975. május 5-én halt meg. Ideiglenesen a máriacelli bazilikában temették el, majd végrendeleti kívánságának megfelelően 1991-ben Esztergomba szállították, és a bazilika altemplomában, elődei között kapott végső nyughelyet.

Sírja azóta zarándokhely. Boldoggá avatása folyamatban van. Sírfeliratán, amely rövid összefoglalása életének és sorsának, a zarándokok ezt olvashatják: *Vita humiliavit, mors exaltavit – az élet megalázta, a halál felmagasztalta.*

Dékány Vilmos

MINSZENTY József – eredeti nevén Pehm – esztergomi érsek, Magyarország bíboros-hercegprímása (Csehimindszent, 1892 – Bécs, 1975). A teológiát Szombathelyen végezte, 1915-ben szentelték pappá. Előbb káplán Felsőpatyon, majd hittanár Zalaegerszegen. A Tanácsköztársaság idejében kiutasították Zala vármegyéből. 1919-től zalaegerszegi plébános, férfi- és női zárdát, iskolákat, egyesületeket, nyomdát alapított. 1944-ben lett veszprémi püspök. Apor Vilmos és Shvoy Lajos püspökkel, Kelemen Krizosztom főapáttal közös iratban fordult Szálasi Ferenchez, hogy ne tegye ki a Dunántúlt az utóvédharcok pusztításainak. Ezért 1944. november végén Sopronkőhidán bebörtönözték, ahonnan 1945. március végén szabadult.

1945. augusztus 16-án XII. Pius pápa esztergomi érsekké, 1946-ban bíborossá nevezte ki. Ellenezte az iskolák államosítását, az egyház háttérbe szorítását. 1948 karácsonyán letartóztatták hűtlenség, köztársaság elleni szervezkedés gyanújával, kémkedés és valutaüzérkedés vádjával. Koholt vádak alapján a Budapesti Népbíróóság életfogytig tartó fegyházra ítélte. 1955-ben az igazságügyminiszter engedélyezte börtönbüntetésének megszakítását, ugyanakkor Felsőpeténybe, a püspöki nyaralóba szállították, ahol házi őrizetben tartották.

1956. október 30-án – az '56-os szabadságharc hatására – a felsőpetényi ÁVH őrség elhatározta, hogy megszünteti Mindszenty József őrzését, közölték vele, hogy szabad ember. Közvetlen ezután érkezett a rétsági honvéd laktanyából egy fegyveres különítmény, és testőrséget adva kísérte a bíborost Budára. (A katonai különítmény parancsnokát, Pallavicini-Pálinkás őrnagyot ezért 1957-ben kivégezték.) Vácon át megtett útja diadalmenet volt. November 3-án rádióbeszédet mondott, amelyben az időközben hozott törvények felülvizsgálatára célzott. A szovjet harckocsi-alakulatok Budapestre való betörésekor,

november 4-én hajnalban az USA budapesti nagykövetségén politikai menedéket kért és kapott. Ezt követően 15 évig itt tartózkodott. A Magyar Népköztársaság kormánya és a Szentszék közötti megállapodás alapján 1971 végén elhagyta Magyarország területét. 1973-ban VI. Pál lemondásra szólította fel, miután ezt megtagadta, a pápa az esztergomi érseki széket megüresedettnek nyilvánította ki. Ezt követően körutat tett Nyugaton. Bécsben, az irgalmasok kórházában halt meg. Először Máriacellben temették el, majd 1991-ben az esztergomi székesegyház prímási sírkápolnájában került végső nyughelyére.

[Halmos Béla] volt az, aki a klasszikus zenélés gyakorlata, illetve a népzenei előadás gyakorlata közötti láthatatlan, mégis áthatolhatatlan falon elsőként átjutott, bátorítva, példát mutatva és erőt adva ezzel az utána jövőknek.

HALMOS BÉLA
népzenész és a
NOMÁD NEMZEDÉK
küzdelve a táncházmozgalom újjászületéséért
MAGYAR ÖRÖKSÉG

Az európai népeknél évszázadokkal ezelőtt lezajlott az a folyamat, amelynek során a szájhagyomány-éltette ősi kultúra beépült az írásbeli kultúrába. Nálunk ez a folyamat a mai napig nem történt meg. Minden jel arra utal, hogy parasztságunk műveltsége nem egy számunkra érdektelen primitív réteggkultúra, hanem népünk archaikus kultúrájának őrzője. Az elmúlt századokban többször indult kísérlet arra, hogy e kincs a felszínre kerüljön. A legutolsó – máig tartó – a táncház mozgalom, ami századunk hetvenes éveiben indult útjára.

Ámbár a feledés jótékony fátyla fedi mindazt az ádáz küzdelmet, mely zenei és táncagyományunk megismeréséért és megismertetéséért indult a hetvenes évek elején, de nekünk – akik mindezt átéltük – egész életünkre szólóan meghatározóvá vált. Az ügy érintettjei – öntörvényűen – a barikád innenső vagy túlsó oldalára csoportosultak, s hosszú időnek kellett eltelni ahhoz, hogy a *barikád* jelzés értékű mezejévé váljék. Nem csoda, hiszen korábban évtizedekig folyt az értékek összezavarása. Ennek okai között éppúgy szerepelt a jóhiszemű tájékoztat-lanság, mint a hatalom eszmerendszere mögé bújt gátlástalan egyéni érdekérvényesítés.

De mi is történt tulajdonképpen? A hetvenes évekre időszerűvé – vagy még inkább – sürgetővé vált, hogy a Magyarországon csak a második világháború után indult tudományos néptánc kutatás színvonalához felzárkózzék a néptánc színpadi előadó-művészete. Mert – bár jelentős alkotások a korábbiakban is születtek – a tánc kutatás eredményei, illetve a néptáncművészet valósága között ekkorra már hatalmas szakadék

tátongott. A színpadi táncművészethez hasonlítható népzenei előadóművészet nem is létezett, illetőleg ami ezt helyettesítette, az ugyanolyan messze volt a népzenei valóságtól, mint a néptánc annak színpadi változatától.

Mindez egy sor merőben új kérdést vetett fel. Olyanokat, amelyekre tőlünk nyugatabbra már nem, keletebbre még nem találhatunk választ.

Például: mi hitelesebb, ha egy kultúra szemszögéből mutatunk be egy másik kultúrát, vagy ha hagyjuk, hogy a másik önmagában hasson?

Tud-e egy más kulturális talajon álló előadóművész hitelesen bemutatni egy tőle idegen művészeti nyelvet?

Mondhat-e valamit is számunkra egy autentikus archaikus művészet?

Ezek és hasonló kérdések hozták lázba a művészeti életet, ha nem is az ideologizált hivatalosat, hanem a felszín alatt forrongó valódit. A lavinát ugyan a színpadi néptáncművészet elméletének és gyakorlatának közös nevezőre hozása indította el, az érlelődő gondolatok és felvetődő kérdések azonban végighömpölyögtek a zenei, irodalmi, képzőművészeti és iparművészeti életen is. A Bartók Béla és Kodály Zoltán által 1906-ban megálmodott jövő látszott valóra válni, hogy a magyar népdal egyszer talán a hangversenyterembe kerülhet, egy sorba a világirodalom remekeivel és a külföldi népdallal.

Régóta áhított változások előtt álltunk. Azonban a történelmi szükségyszerűség parancsoló ereje, az eszmék, elvek kiérlelődése, tisztázódása is kevés lett volna népünk által őrzött kulturális örökségünk újabb rehabilitáció-kísérletéhez, ha az ügy bomladozó zászlaja nem vonz elegendő, az ügyért lelkesedő, áldozatvállalásra, tetterre kész fiataalt. A részben a második világháború előtti regőscserkészetből induló táncmozgalomnak, tánctudománynak és táncművészetnek meghatározó egyéniségei: Martin György, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Timár Sándor, Novák Ferenc és mások a tudományos, művészeti háttérrel jelentették. A – ki tudja hányadszor – újra felfedezett népi kultúra értékeire érzékenyen reagáló, arra ráhangolódó fiatal generáció a tömegbázist jelentette. Korábban nem remélt, talán nem is elképzelhető reneszánsza indult a paraszti műveltség megismerését célul tűző falujárásnak. Nemcsak a tánc és zene ellesése, hanem a különböző népi mesterségek megtanulása, a díszítőművészet, a viseletek, az életmód és a népi építészet tanulmányozása is lázba hozta a fiatal nemzedéket. Miután a tanulás akarva-akaratlanul együtt járt a gyűjtő-kutató munkával, amelynek archiválására is sor került így vagy úgy, talán nem túlzás azt mondanunk, hogy e nemzedék a szellemet, lelket szépítő, testet építő kedvtelése mellett felbecsülhetetlen hasznót hozott a magyar kulturális életnek. Az efféle és főleg ilyen apparátust foglalkoztató kutatásokra, ha valaha is tudott volna áldozni a magyar állam, addigra már biztosan nem lett volna mit kutatni.

A népi kultúrát újra felfedező, éltető és tolmácsoló ifjú nemzedék egész meghatározó vezéregyénisége Halmos Béla. Ő volt az, aki a klasszikus zenélés gyakorlata, illetve a népzenei előadás gyakorlata közötti láthatatlan, mégis áthatolhatatlan falon elsőként átjutott, bátorítva, példát mutatva és erőt adva ezzel az utána jövőknek. Ez tette lehetővé, hogy az országossá nőtt, de Európa-szerte, sőt a távolabbi földrészeken is ismertté vált magyar népzenei mozgalom – amely nélkül a néptáncművészet sem újult volna meg – útjára induljon.

Jánosi András

HALMOS Béla népzene kutató, előadóművész (Szombathely, 1946). Zeneszerető, illetve aktívan zenélő családban nevelkedett. Zenei tanulmányait Gyulán végezte, 1965-ben a BME építészeti karán szerzett diplomát. 1970–72 és 1979–82 között a Városépítési Tudományos és Tervező Intézet városrendezői építészmérnöke.

1969-től előadóművész, Sebő Ferencsel részt vett a *Repülj páva* országos népdalversenyen. A hetvenes évek elején került kapcsolatba Martin Györggyel és Tímár Sándorral, akik pályája szempontjából meghatározóak voltak.

1974–79-ben a Sebő együttes tagja, az USA-ban, Kanadában, Kubában és Japánban szerepeltek. 1972–79-ben a Vegyipari Dolgozók Szakszervezetének Bartók Táncegyüttese zenekarvezetője. 1972–73-ig a 25. Színház tagja.

1974-től rendszeresen jár gyűjteni az erdélyi Mezőségre, Szék faluba Ádám Istvánhoz. 1987-ben kandidátusi címet szerez, dolgozatának témája Ádám István és zenekara (monográfia).

1992-ig a Zenetudományi Intézet külső munkatársa, 1982–85-ben aspiráns, 1985-től tudományos munkatárs. 1990–92-ben a Táncházi Kamara elnöke. 1992-től a Magyar Televízióban a népzenei magazint szerkeszti. Kezdetől munkatársa a Duna Televíziónak, 1992-ben a Magyar Művelődési Intézetben hangszeres népzene-kutató csoportot szervez, 1997-ben ugyanott létrehozta a táncház archívumot. A zenetudományok kandidátusa.

Számos hanglemez előadója, illetve szerkesztője, nemzetközi híró előadóművész.

Kitüntetései: a népművészet ifjú mestere (1973), SZOT-díj (1976), Állami Díj (1985), Magyar Művészetért Díj (1989).

Szántó Tibor a Kner-féle tipográfiai örökséget a Bauhaus szellemiségével és technikájával megújítva egy rendkívüli tisztaságú és a tárgya iránti mélységes átélést sugárzó, sajátos, mással össze nem tévesztendő tipográfiai stílust, könyvtervezői kultúrát és iskolát teremt. Munkásságát a művészet és mesterség legmagasabb szintű művelése és tudása jellemzi.

SZÁNTÓ TIBOR

tipográfus és könyvtervező

könyvművészete

MAGYAR ÖRÖKSÉG

A pesti Dohány utcában, ott, ahol most az Egyetemi Nyomda épülete található, 1919-ben, az őszi zsidó ünnepek idején egy hétéves fiúcska figyelte a járdáról a *Tólnai Világlapja* nyomdájának működő gépsorait. A nagyzsínagóga fényei, a szent ünnep közönségének távoli zsibongása, a Dohány utcai öreg házak árnyékos kapui és a nyomda földszinti ablakai mögötti gépek, papírhalmok és festékes edények voltak tanúi a gyerek elhatározásának: ő nyomdász lesz.

Egy Wekerle-telepi szegény fiú, Szántó Tibor alakját idézik a fenti mondatok. Korai elhatározásának történetéről ő beszélt nekem mostanában Cinege úti lakásában, hulló gallyú fákra néző ablaka előtt.

„Az élet örökkévalóságának intuíciója lobog a dolgok szépségéből” – Fülep Lajos kedvenc költőjének, Bezinának szavai jutnak az eszembe Tiborról, megjelenéséről, öltözetéről, arcáról, munkaasztaláról meg persze könyveiről. Életrajzából tudom, hogy a Merkantil Nyomdában, Havas Ödönnél szabadul mint nyomdai betűszedőmester 1930-ban.

1931 és 1935 között Bortnyik Sándor növendéke a Bauhaus Műhelyben, Bortnyik iparművészeti szabadiskolájában.

1935-ben és 1936-ban az Országos Iparegyesület ösztöndíjasa. Reklámgrafikákat készít, több könyvet tipografizál és tervez. Dolgozik a Dante Kiadónak, a Nyomdaipari Szakiskolának, a Wander Gyógyszergyárnak, a Cordatic Gumigyárnak.

1942 és 1944 között a Globus Nyomdában dolgozik mint tipográfus. 1944-ben a bori lágerbe deportálják.

1945 és 1948 között a *Dolgozók Világlapjának* tipográfusa. Kozma Lajos megbízza az *Új Építészet* című folyóirat képszerkesztésével és tipog-

rafizálásával. 1949-ben Kaesz Gyula beviszi az Iparművészeti Főiskolára tanárnak.

1949 és 1953 között könyvtervező tanár az Iparművészeti és a Képzőművészeti Főiskolán. 1956-tól – Tevan Andor utódként – a Móra Kiadó művészeti főszerkesztője. Közben Fülep Lajosnál művészettörténetet hallgat, és 1958-ban államvizsgát tesz.

1962-től a Magyar Helikon művészeti vezetője. 1965-ben kinevezik az Iparművészeti Főiskola Tipografikai tanszékének címzetes tanárává. 1969-től az *Interpressgraphic* szerkesztője. 1972-ben Munkácsy-díjas. 1973-ban életmű-kiállítása nyílik a Műcsarnokban. 1974-ben vendégprofesszor a stockholmi Grafikai Főiskolán. 1975-ben életmű-kiállítása nyílik a párizsi Bodoni Múzeumban, ugyanezen évben megkapja a Bodoni-díjat. 1976-ban kiállítása nyílik a párizsi Unesco-palotában és a Gutenberg Múzeumban. 1978-ban kiállít a Budapesti Történeti Múzeumban. 1979-ben Tótfalusi Kis Miklós-díjat kap. 1982-ben Victor Vasarely megnyitja életmű-kiállítását a párizsi Galerie d'Orsay-ben. Ugyanebben az évben kiállítása nyílik a Vigadó Galériában. Kitüntetik a Gutenberg-díjjal. Több alkalommal elnyeri a „Világ legszebb könyve” aranyérmét (Edinburgh, Prága, Párizs, Mainz, Lipcse, Frankfurt, Bécs, London, Moszkva). 1994-ben kiállítása nyílik Stuttgartban, és ugyanebben az évben Göncz Árpád megnyitja állandó életmű-kiállítását a keszthelyi Helikon Kastélymúzeumban. 1996-ban, nyolcvannégy éves korában, megkapja a legmagasabb magyar művészeti kitüntetést, a Kossuth-díjat.

Szántó Tibor a Kner-féle tipográfiai örökséget a Bauhaus szellemiségével és technikájával megújítva egy rendkívüli tisztaságú és a tárgya iránti mélységes átélést sugárzó, sajátos, mással össze nem téveszthető tipográfiai stílust, könyvtervezői kultúrát és iskolát teremt. Munkásságát a művészet és mesterség legmagasabb szintű művelése és tudása jellemzi. Kiemelkedő tanítványokat nevel, és a könyvtervezői iparművészetből tömegkultúrát csinál. Talán szegény sorsú származása az oka, hogy mindig tömegkultúrában gondolkodott. Életműve – több mint kétezer könyv és számos egyéb nyomtatvány, plakát, alkalmazott grafikai lap – maradandó, örök értéke mind a magyar, mind az egyetemes könyvművészetnek és tipográfiának.

Alkotói munkássága a szépség és a szépségre vágyódó ember szolgálata. Teller Ede mondta, a tudós csak igazat beszélhet, másként megszegi a tízparancsolat első törvényét. József Attila írja: „az igazat mondd, ne csak a valódit.” Könyvborítóival, kötésterveivel, tipográfiai megoldásaival, csigavonalba hajló margóival, tömörszerű szövegtükrökkel, táblaborítókat összetartó fémkapcsaival, selymeivel és bársonyaival,

arany, fekete és piros színeivel, tisztaságával, pontosságával, érzékenységeivel, melankóliájával, álmodozó szívével Szántó Tibor a betűknek, szövegeknek, textussá változó emberi gondolatoknak szolgáltat igazságot. Ő úgy mondja: „csináltam egy könyvet.” Mi – Kós Károly-i hangulatú szóval – így: KÖNYVÉPÍTŐ.

Hidvégi Máté

Az 1945. őszi szabad választásokon ... szilárd demokratikus politikai és társadalmi bázis jött létre. A néppel összeforrott karizmatikus vezetők – elsősorban Kovács Béla, Nagy Ferenc és Varga Béla – erről a bázisról folytatták az élet-halál harcot a kommunisták és a mögöttük álló szovjetek ellen.

KOVÁCS BÉLA, NAGY FERENC és VARGA BÉLA

politikusok

küzdelme a nemzeti függetlenségért és a demokráciáért

MAGYAR ÖRÖKSÉG

1945-ben a szovjet megszállás árnyékában egy új Magyarország született, a magyar nép országa. Lényegében vértelen társadalmi forradalom zajlott le, amelyet – a háború előtti és alatti ifjúsági szellemi forradalom résztvevőinek segítségével – a Független Kisgazdapárt és a Paraszt-szövetség vitt diadalra. Az 1945. őszi szabad választásokon – mind a budapestin, mind az országosan – a magyar nép 83%-ban szavazott a demokratikus pártokra. A Szovjetunió-megszállta Kelet-Európában ekkor szegült szembe először egy nép Moszkva hatalmával.

Ennek a társadalmi forradalomnak a során a régi vezető osztály elvesztette pozícióit, nagy része Nyugatra távozott. A Parlament új képviselőinek több mint a fele parasztember, illetve kétkezi munkás volt. A magyar nép leghőbb vágya, a földreform – bár nem tökéletesen, de – megvalósult, az 1946. évi I. törvénycikk pedig a modern demokratikus alkotmány alapköve lett.

Szilárd demokratikus politikai és társadalmi bázis jött létre. A néppel összeforrott karizmatikus vezetők – elsősorban Kovács Béla, Nagy Ferenc és Varga Béla – erről a bázisról folytatták az élet-halál harcot a kommunisták és a mögöttük álló szovjetek ellen. A magyar nemzet szuverenitását még a Kisgazdapárt szétzúzására indított koncepciók sem tudta megtörni. Rákosiék szalámi-taktikája eredménytelen maradt: amikor Kovács Béla mentelmi jogát fel akarták függeszteni, hogy letartóztatásával halálos döfést adjanak a polgári oldálnak, a parlamenti demokratikus többség megtagadta a kiadatását.

Ekkor avatkoztak be a szovjetek, és elhurcolták Kovács Bélát. Moszkva közvetlen beavatkozása – melyet Nagy Ferenc emigrációba

kényszerítése követett – megdöntötte a magyar demokráciát. Ezt bélyegezte meg Truman elnök „magyarországi gyalázatos vörös puccs”-ként. Ekkor született meg a Truman-doktrína, és ez a puccs lett a hidegháború egyik fő oka.

Büszkék lehetünk erre a múltra. Ez a modern magyar demokrácia kezdete és alapja. Ehhez a tiszteletreméltó múlthoz tért vissza Nagy Imre 1956-ban, és erre hivatkozott Antall József is a rendszerváltáskor.

A népből származó és a nemzethez mindhalálig hű vezetők – Kovács Béla, Nagy Ferenc, Varga Béla – segítették népüket abban, hogy újra és újra érvényt szerezzen akaratának Rákosiék erőszakszervezeteivel szemben is. Csak külső erőszak tudta ezt az akaratot megtörni.

Most lássuk közelebbről a három kitüntetendő életét és működését.

Hadd bocsássam előre, hogy amikor 1945 augusztusában a Kisgazdapárt nagyválasztmánya a párt elnökségébe választotta őket, barát és ellenség szemében egyaránt ők képviselték a paraszti centrumot.

Nagy Ferenc (Bisse, Baranya megye, 1903. október 8. – Herndon, Virginia, USA, 1979. június 12.) édesapja tizenkét holdon gazdálkodott, fiatal korában ő is kétkezi földművesként dolgozott. Hat elemi végzet, műveltségét autodidakta módon szerezte. Húsz éves korától kezdve nagysikerű cikkeket írt a parasztság helyzetéről. 1929 januárjától a *Pesti Hírlap* rendszeresen közölte cikkeit. 1930-ban részt vett a Független Kisgazdapárt alapításában, és annak főtitkárává választották. 1939-ben országgyűlési képviselő lett. A Parasztszövetség alapítója, majd elnöke. Számos népfőiskola alapítása fűződik a nevéhez. 1944-ben, a német megszállás idején hat hónapig a Gestapo foglya. 1945 májusától újjáépítési miniszter, augusztus 20-tól a Kisgazdapárt elnöke. A választásokat az ő beavatkozása tette lehetővé, miután Vorosilov marsall fenyegetésével szemben a párt nagyválasztmányának összehívásával biztosította azok megtartását. Pártja a szavazatok 57%-át kapta, de a koalíciós kormány továbbra is fennmaradt. 1946. február 4-én miniszterelnökké választották. Moszkvai, washingtoni, londoni és párizsi útjain erőteljesen képviselte a magyar békeigényeket. A nyári kisgazdapárti ellentámadásban, mely a szeptemberi parasztnapokban csúcsosodott ki, visszavonulásra készítette a baloldalt. Az őszi kommunista párti kongresszus azonban hadat üzent a polgári oldalnak, és 1947. január 5-én indított „köztársaságellenes összeesküvés” koncepciók perével az MKP erőszakkal akarta megszerezni a parlamenti többséget. Ez a kísérlet azonban kudarcba fulladt.

Az 1947. február 25-i szovjet puccs után pár hónappal Nagy Ferenc is a cselszövés áldozata lett volna. Svájci tartózkodásából azonban nem tért haza, hanem az USA-ban a kelet-európai emigráció egyik vezéralakja lett. A magyar ügyet az ellenkormánynak megfelelő Magyar Nemzeti Bizott-

mányban, majd a Nemzetközi Parasztunió elnökeként képviselte. Számos amerikai egyetemen tartott előadást a magyar ügyről. A Kalifornia Egyetem és az Indiana Egyetem díszdoktorává avatta. Ázsiai országokban (India, Japán stb.) nagy hatású előadó körutakat tett, és mindenütt kormány szinten tárgyalt. Legnagyobb eredménye az 1955-ös bandungi konferencia véghatározatának befolyásolása volt, vagyis a „szovjet kolonializmus” tényének széleskörű elfogadtatása. Az amerikai kormánynak javasolta a Szent Korona hazaszállítását. 1979-ben szívrohamban halt meg.

Népe iránti elkötelezettségére jó példa egyik beszédének részlete.

„Ne akarjuk tovább vinni a fejlődés tempóját, mint amennyire a magyar nép megkívánja. Mi tudjuk, hogy a fejlődésnek legbiztosabb mértéke benne van a magyar nép lelkében, azt nem lehet szabályozni, nem lehet erőltetve előre vinni. A magyar népből más népet csinálni nem lehet soha, ősi sajátosságai, lelki berendezkedése írják elő a fejlődés lehetőségeit. Amikor a magyar nép mélységesen ragaszkodik hagyományaihoz, ott él lelkében a hagyományok mellett a haladás, a leg-radikálisabb haladás vágya is. Én azt tanácsolom a magyar politikai élet mezején mindenkinek, hogy a fejlődés diktálásában is alkalmazkodjék a magyar nép lelkületéhez.”

Varga Béla (1903–1995) a veszprémi Teológiai Akadémián szerzett diplomát. 1929–47 között Balatonbogláron volt plébános. A Független Kisgazdapárt egyik alapítója, 1943-tól a polgári tagozat elnöke. 1939-ben parlamenti képviselő. Teleki Pál miniszterelnök felkérésére 1939 őszétől a lengyel menekültekkel foglalkozott, ő tartotta a kapcsolatot E. Fietovicz-csal, a londoni emigráns kormány magyarországi megbízottjával. Közreműködött több mint 50 000 lengyel katona „evakuálásában”. Segített megmenteni francia, német menekültek és hontalan zsidók életét. Megszervezte a balatonboglári lengyel gimnáziumot és líceumot. A Parlamentben élesen ellenezte azt a kurzust, amelyik háborús vagy németbarát politikát folytatott. 1945-től a Kisgazdapártot a paraszti centrum vezette: Nagy Ferenc, Kovács Béla és ő. Oroszlánrésze volt a párt 50,5%-os budapesti győzelmében a választáson. Rövid ideig a Nemzeti Főtanács tagja. 1946. február 7-től a Nemzetgyűlés elnöke. Nagy Ferenc lemondásakor, 1947. június 2-án emigrációba kényszerült. Amerikában megalapította a Magyar Nemzeti Bizottmányt. Mint az 1946. évi I. törvénycikk alapján a köztársasági elnök akadályoztatása idején ideiglenes államfő, 1990-ben tért haza, és adta át a szabadon választott Parlamentnek tisztségét. Tiszteletbeli lengyel állampolgár, a Lengyel Köztársaság Érdemkeresztje parancsnoki keresztjének tulajdonosa. 1967-ben a Francia Becsületrend tisztí keresztjét nyerte el. 1980-ban II. János Pál pápa apostoli protonotáriussá nevezte ki. 1991-ben elsőként kapta meg a Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztjét.

Álljon itt egy idézet az 1945-ös budapesti választási küzdelmet elindító beszédéből:

„A Kisgazdapárt emberies, biztonságos magyar életet akar minden magyar számára. Az ember minden körülmények között cél, érette van minden, és nem megfordítva. Az állami berendezkedés csak akkor teljesíti hivatását, ha az emberi boldogulást szolgálja. Ha öncélúvá válik, emberellenes lesz, és új összeomlás felé vezet. (...)

Legyen egyszer vége ebben az országban az erőszaknak, a gyűlöletnek! Tanulja meg mindenki, hogy a népet embertelen eszközökkel nem lehet boldogítani. Kizárja magát a magyarság a népek együttműködéséből, ha a nemzetek közösségébe a gyűlölet piszkos, sáros tógáját viselve lép be.

Hirdeti a párt mindenkinek a szellemi és erkölcsi élethez való jogát, valamint a tanítás és tanulás, a kultúrártékek gyakorlásának korlátlan jogát. Harcol az emberi szabadságjogokért minden magyar számára, s követeli a sajtó és a gyülekezés teljes szabadságát.

Követeli a magántulajdonhoz való jogot, de csak addig, amíg a magántulajdon a magyarság szolgálatában áll. A magyar földet igenis a magyar parasztság birtokába kell adni, és jaj annak – egyénnek vagy közületnek –, aki a magyar paraszt földtulajdonához nyúl.

Ezeknek az eszméknek a teljes diadaláért indul a párt a választási küzdelembe.”

Kovács Béla (Patacs–Mecsekalja, 1908. április 20. – Pécs, 1959. november 26.) hatholdas gazdálkodó fiaként született. Négy polgárit és ipariskolát végzett, de továbbra is földművelésből élt. 1933-tól tagja a Kisgazdapártnak. Nagy Ferenc egyik legközelebbi munkatársa. 1941-től a Parasztszövetség főtitkára. Kapcsolatban volt a népi írókkal, rész vett az 1943-as szárszói találkozón. 1944-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. 1945. augusztus 20-án a Kisgazdapárt főtitkárává választották. 1945. november 4-től képviselő. 1944. december 23-tól 1945. november 15-ig a Belügyminisztérium politikai államtitkára, majd 1946. február 23-ig földművelődésügyi miniszter. 1946 márciusától a *Kis Újság* főszerkesztője. 1946. február 23-tól átvette a Kisgazdapárt központjának irányítását. A „Köztársaság elleni összeesküvés ügy” kapcsán az ÁVÓ őt is le akarja tartóztatni, de a Parlament mentelmi bizottsága megtagadta mentelmi jogának felfüggesztését. Ezután február 25-én a szovjet katonaság egy tábornok vezetésével letartóztatta és elhurcolta. Koholt vádak alapján huszonöt évre ítélték a Szovjetunióban. 1955 őszén engedték haza a Gulágból, de csak 1956 áprilisában bocsátották szabadon. A forradalom alatt a Kisgazdapárt elnökévé választották, majd Nagy Imre kormányának államminisztere lett. Kádárék megkísérelték hatalmas

presztízsét a maguk céljaira felhasználni, és 1958-ban megválasztották parlamenti képviselőnek. A szovjet fogságban elszenvedett nélkülözések következtében 1959-ben meghalt.

Amikor barátai figyelmeztették, hogy az ÁVÓ akciója elsősorban öellene irányul, felajánlották, hogy kicsempésszik az országból, megingathatatlan elszántsággal jelentette ki: „Oda fogunk állni a bíróság elé. Nem azért, hogy igazságot szolgáltatasson, hanem hogy a szavak igazi értelmének kimondására kényszerítsük őket. Hogy mindenki lássa végre, hogy egy kommunista számára a demokrácia proletárdiktatúrát, a koalíció kommunista uralmat, a magyar politika orosz érdekek szolgálatát jelenti... Nem kell, hogy átjuttassatok a határon. Az ellenállás nem csak a Parlament padjairól, de nem is csak fegyverrel lehetséges. Ne becsüljétek le az áldozat értékét. Ha meg kell lenni, a pincebörtönökben folytatjuk, amit elkezdtünk. A föld alatt termésthözó erők működnek.”

Kovács Béla rettenthetetlen bátorsággal szállott szembe a kommunisták erőszakos törekvéseivel. Íme, néhány példa a végső harcok idejéről.

„Bárhogy forgatják az urak, egy valamit nem lehet letagadni: Nemzetgyűlésünk a magyar nép akaratából született, és népakaratot fejez ki. Hibáival és erényeivel, nagyságával és gyengeségével a népből való. A mienk, a nemzeté. Ezt tudomásul kell venni, és ebből mindenkinek, aki nemcsak száján hordja a demokráciát, hanem egész mivoltában átérzi a népuralom felséges erejét, le kell vonnia bizonyos következtetéseket. Én a magam részéről a népuralom tiszteletét nem tudnám összeegyeztetni azzal, hogy szerencsétlenül ostobának nevezzek a nép akaratából létrejött erőviszonyokat, pusztán azért, mert azok véletlenül kedvezőtlenek számomra.

A nép türelmes. Hatalmat kapott a demokráciában, és hatalmával élni fog. Az óriás nyugodt fölényével elnézi, hogy emberek idefent, Budapesten, a változó idők és változó szükségletek szerint skatulyázzák a népet. Jobbra vagy balra, nevezzük demokratának vagy reakciónak, de hiba volna azt hinni, hogy az óriásnak nincs önérzete. Én minden pártvezérnek és minden párttitkárnak lelkére kötném, hogy tisztelje a nép – a parasztok, a munkások és a polgárok – természetes érzékenységét.

Öklük mutogatásával, fenyegetésekkel nem lehet megváltoztatni azt a bizonyos »szerencsétlenül ostoba parlamenti aritmetikát«, de minket sem lehet letéríteni arról az útról, amelyet a magyar nép akarata jelöl ki számunkra. Szeretném, ha a munkáspártok vezetői végre számot vetnének a magyar élet bizonyos megváltoztathatatlan adottságaival, és félretennék a szavakban és rendészeti intézkedésekben megmutatkozó erőszakosságot. Szeretném, ha tudomásul vennék a fenyegetések értelmetlenségét és azt, hogy önmaguknak ártanak vele a tömegek előtt. Ha valóban demokraták, és a népet nem játékszernek, nem eszköznek,

hanem a hatalom forrásának tekintik, akkor meg kell változtatni politikai módszereiket.”

E néhány idézetet hallva azt hiszem, egyetérthetünk Illyés Gyula szavaival a *Magyarok* című naplókötetének 1938. márciusi bejegyzésében:

„Recrudescent vulnera... Valahányszor a magyarság nemzet, mindig vérzik; nemzeti létét a fájdalom tudatosítja... De ellenségeit sebesülten is félrevezeti. Már a földön hever, a gyilkosok már kegyelemdöfésre emelik karjukat, amikor váratlanul felugrik. Ez a megújulás a nagy magyar rejtély. Mert a talpraugrás után megint csak földre kerül – hogy újra erőt gyűjtsön.

Európai ittartózkodásának második félezredében valahányszor földredől, ellenségei a szó betű szerinti értelmében megnyúzzák. Új és új külsőben jelenik meg, de magatartása az új külső alatt is mindig a régi. A nemzet testében mindig van egy erő, amely az adott esetben védőburokká alakul, egységbe foglalja a nemzetet. A történelem alakulása szerint mindig akad egy társadalmi osztály, mely bőr lesz a nemzet testén.”

1945-ben a régi vezető osztályunk a szó betű szerinti értelmében volt a bőr, melyet lenyúztak a nemzetről, de a parasztság, amelyet Kovács Bélák, Nagy Ferencék és Varga Bélák készítettek fel, lett az új védőburok. A sebesült nemzet az ő vezetésükkel ugrott fel váratlanul, és lett – egy tekintélyes nyugati vélemény szerint – két évre a demokrácia és a szabadság fellegvára Kelet-Európában.

Kovács Béla, Nagy Ferenc és Varga Béla pályájának értékelése valójában a magyar nép hősi küzdelmének elismerését jelenteti.

Csicsery-Rónay András

Amiben egészen kivételes értéket teremtett, amiben összehasonlíthatatlanul egyénit alkotott, az a naplója és közvetítő – saját szavaival: révkalauz – szerepe.

FODOR ANDRÁS

költő

pannon lírája és példás működése az irodalmi közjóért

MAGYAR ÖRÖKSÉG

A közelmúltban felvétel készült a Magyar Rádió egyes stúdiójában. Albert Zsuzsa hosszabb ideje szerkeszt műsorokat huszadik századi magyar írókról *Legendás magyar irodalom* címmel. Eközben élő írók vallanak kortársaikról, olyanokról, akik már nem élnek. Az említett beszélgetésnek az volt a célja, hogy Fodor Andrásra emlékezzünk. Albert Zsuzsa mikrofonja előtt hatan ültünk: Szász Imre, Lator László, Domokos Mátyás, Lakatos András, Sárosi Bálint és jómagam. Már akkor meglepődtem, amikor a telefonhívás elérte: hiszen csak most ment el Bandi... Eddig a rádióbeszélgetésekben az emlékezők között ő szerepelt sűrűn, most már őrá emlékezzünk?

Anyakönyvi bejegyzésünket tekintve csupán egyetlen esztendő választott el bennünket, de ez az egy esztendő nagyon fontos volt. Amikor én az egyetemre kerültem, már jórészt fölszámolták az Eötvös Kollégium szellemét. Mehettem volna népi kollégiumba, de nekik nem voltam eléggé népi, mehettem volna (három napig tartó felvételi vizsga után) állami kollégiumba, de annak sötét szelleme taszított. Végül különféle albérletekben tengettem le a négy egyetemi évet. Neki már régen versei jelentek meg, amikor én még csak első, gyarló kéziratomat mutattam meg Rónay Györgynek. Ő a *Magyar Csillag* szerkesztőségében dolgozott Király István mellett, amikor engem ugyanaz a Király István az egyetemi szemináriumban megrótt, mert József Attila istenes verseit méltattam nem is annyira a saját kútfejemből, inkább Szentkuthy Miklósnak a *Válaszban* olvasott tanulmánya nyomán.

Íránta érzett rokonszenvemem táplálta a családi hagyomány is: Somogy, a közös szülőföld, a vasutas apák emléke, a rokon Balaton-élmény. Amikor az ő édesapja Pusztaberényben szolgált, az én apám intésére a szántódi vasútállamoson indultak a vonatok. Azt mondják, arcunkban is

volt valami hasonló. Egyszer a debreceni irodalmi napokra utazva, a vonatról leszállva, a vasútállomás peronján Király István azzal nyújtotta nekem a kezét: „Szervusz, Bandi.”

Andornak született. Első versei ezzel a keresztnévvel jelentek meg. Kaposvári költő-tanára, Takáts Gyula világosította föl: „Milyen költő leszel? Már a neved is rímel. És nem is jól. Fodor Andor...” – Így lett András.

Nekem is, kollégiumi társainak is, a nagyjából vele egyívásúaknak Bandi volt. De a fiatalabbak Andrásként tisztelték.

Amikor a *Jelenkor* asztalához ültem, neki már gazdag folyóirat-szerkesztői tapasztalata gyűlt össze. A Continental meg a Royal Szálló Éttermében ő mutatott be Tornai Józsefnek, Hernádi Gyulának, Gulyás Jánosnak. Fülep Lajos Széher úti sétáin együtt kísértük a professzor urat, és hallgattuk némán magyarázatait. Együtt látogattuk meg a Balaton mellett Takáts Gyulát Becehegyen, Illyést és Némethet Tihanyban, Bor-sos Miklóst a Füred felé vezető út közelében.

Méltatták sokan Fodor András költészetét, dicsérték műfordítói teljesítményét, kiváló tanulmányokat írt az irodalomról, a színházról, a filmről, értette a zene lelkét, fogékony volt a képzőművészetre. De költőként, műfordítóként, esszéíróként egy volt emlékezésre érdemes nemzedéktársai közül. Amiben egészen kivételes értéket teremtett, amiben összehasonlíthatatlanul egyénit alkotott, az a naplója és közvetítő – saját szavaival: révkalauz – szerepe.

Ha az elmúlt évtizedekből valamire pontosan akarok emlékezni, akkor Fodor András naplójáért nyúlok. Ötven év múlva ez a naplófolyam az 1944 utáni magyar történelem – főként művelődéstörténet – egyik legfontosabb, leghitelesebb, az eseményekkel azonos időben papírra vetett forrása lesz. Legutóbb Jankovics Marcell fogadott azzal, amikor bemutatkoztam neki: „Mindent tudok rólad.” A naplót maga a költő, Fodor András is forrásként használta. Elbeszéli, hogy a fonyódi, nyári, egyéni versíró „koncentrációs táborok” idején gyakran forgatja saját naplójának régi köteteit. Bennük talál versfakasztó emléket, versindító csírákat. Ezek a kötetek először közvetlenül megjelenésük idején hozták izgalomba olvasóit. Fodor András elégedetten számolta össze, hányan, kik és hol írtak a naplóról. Aztán eltelik majd ötven vagy száz év, és ismét érdekesek lesznek ezek a könyvek. Újbóli kiadásuk idején hasznos lenne névmutatót csatolni a kötetekhez. Alighanem a múlt, a huszadik század második felének hatalmas és izgalmas hazai panorámája rajzolódik majd az akkori olvasó szeme elé. Persze arról is tudok, hogy van olyan szereplője a naplónak, aki a költő által ajándékozott, dedikált példányt ismét becsomagolta, és a szerzőnek postán – portóval – visszaküldte.

Amiben Fodor András még páratlant alkotott, az a levelezése, a kortársakkal ápoltsokrétű írásos kapcsolata, a fiatalokat, főként a vidéken elő pályakezdőket tanáccsal, közléssel segítő, támogató munkája. Bár részben már a telefon, az üzenetrögzítő, a fax korában élt, de ő még levelek által érintkezett az emberekkel. A levél valamiképpen a napló és az önéletrajz műfaji rokona. Kazinczy Ferencnek huszonhárom kötetre rúgnak a levelei. Ha majd egyszer kiadják Fodor András levelezését, alighanem huszonhárom vaskos kötetben sem fér el. Minden levelét kézzel írta. Van egy kései, önironikus verse. Azt mondja el benne, hogy az éjszaka írt levelek vastag kötegével a hóna alatt beáll a postán várakozók sorába. Az előtte álló lány, látva a vastag paksamétát, egyszercsak hátrafordul, és megkérdezi: „szintén közület?”

Pihenésre, kikapcsolódásra nem tekintő, folytonosan égő, önemésztő életet élt. A legfárasztóbb nap után is elővette füzetét, és rögzítette a nap eseményeit. Hajnalban került ágyba, altatóval aludt el, reggel kilenc órakor kelt, akkor vette föl először a telefont.

Szekszárdon a szállodában egyszer közös szobában aludtunk. Hajnalban jött meg. Mielőtt lefeküdt volna, szemére fekete álarcot kötött, olyasmit, amilyent a velencei karneválon a nők viselnek. De az ő szemkötőjén nem volt nyílása a szemnek.

A szív műtét után megígérte, hogy takaréklángra állítja magát. Csakhamar ott folytatta, ahol abbahagyta. Külföldre utazott, vidéki író-olvasó találkozóra járt, fáradhatatlanul levelezett, tárgyalt, szerkesztett.

1997 júniusában a könyvhéten a Liszt Ferenc téri sátrak előtt találkoztunk utoljára. Aztán leutazott Fonyódra, hogy az évi verspenzumot megírja. A versek megszülettek, csak tisztázásuk volt hátra. A hónap utolsó szombatján megírt néhány levelet, aztán ebéd után egyedül lesétált a strandra. Nagy volt a meleg. Ruháját lerakta a kabinban, és belegázolt a sekély vízbe. A szeretett gyermekkori táj, a versbe emelt túlparti hegyek, az innenső parton a kettős kúppal álló fonyódi hegy, a kikötő betonkarja, a víz végérvényesen magához ölelte.

Tüskés Tibor

FODOR András költő, író, műfordító (Kaposmérő, 1929 – Fonyód, 1997). Eötvös-kollégistaként az ELTE-n könyvtáros és orosz szakon szerzett diplomát. 1951–54-ig tanított, majd a *Magyar Csillag* munkatársa lett. 1957-től szabadfoglalkozású író, az *Új Könyvek* című időszak kiadvány alapító szerkesztője. 1973-tól a kaposvári *Somogy* rovatvezetője, 1983-tól a *Kortárs* szerkesztője. 1981–86-ig az írószövetség alelnöke.

1946–49 között versei a *Sorsunkban*, a *Dunántúlban* és a *Válaszban* jelentek meg, elhallgattatása után 1953-ban jelentkezett újra versekkel. *Józan reggel* című kötetét politikai indítékú, ellenséges bíráló érte, évekre ismét kiszorult az irodalmi életből. A *Tengerek, dombok*

(1961), *Fordul az ég* (1964), *Arcom útjai* (1967) című kötetekben külföldi és hazai utazások emlékeinek tárgyas rajza (*Át a tengereken*) zsarnokságellenes indulattal (*Európa, 1959*) szövődik egybe.

Kitüntései: József Attila-díj (1956, 1973, 1980), Kossuth-díj (1992).

Főbb művei: *A csend szólítása* (1969), *Másik végtelen* (1970), *A barátság bére* (1974), *Vallomások Bartókról* (1978), *Kélt újra jel* (1979), *Magunkat zengeni* (1980), *Reményfutam* (1985), *Elveszett évszak* (1987), *Pütkösdí hírnök* (1989).

Ellenfeleit nem is annyira a professzor felülmúlhatatlan szakmai felkészültsége, kreativitása és tárgyilagossága bosszantotta, mint a minden agresszivitást nélkülöző emberi magatartása, megvesztegethetetlensége s a fiatalokkal való kivételes, utánozhatatlan bánásmódja, kiváló kapcsolata.

POGÁNY FRIGYES

építészettörténész

korszakalkotó építészetelméleti munkássága

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Holnap bejössz az egyetemre? Ha lesz „Pogány éptört.” előadás, akkor igen. Hány ilyen kérdés hangzott el a műegyetemen 40-45 éve!

Néhány nappal ezelőtt fejeztem be róla egy visszaemlékező írást. Ez arról szól, hogy sok évvel ezelőtt a tihanyi apátsági templomban a professzor filmet forgatott. Akkor már ismertek voltak Újfalussy Józseffel közösen tartott előadásai a zenéről és az építészetről, alig lehetett bejutni a zsúfolt előadóterembe.

Pogányt az érdekelte, hogy milyen együttjátszást kelt a szemlélőben a barokk építészet és a barokk zene egyidejű megjelenése. Igazolta, hogy a térbeli és részben időbeli műfaj, az építészet a tisztán időbeli tulajdonságú zenével együtt magasabb rendű átélést eredményezhet az emberben, mintha külön-külön érzékelné ezeket a művészi teljesítményeket. Pogány szerint egy másik szempont is fontos: olyan jelzéseket, rejtett értékeket fedezhetünk fel ebben a csodálatos együttélésben, amit külön látva és hallgatva talán soha!

Amikor a film elkészülte után gratuláltam tanáromnak, szokása szerint szerényen elhárította a dicsérő szavakat, s panaszkodott, hogy a tévés rendező és főleg az operatőrök nem értették meg koncepcióját, s az eredeti forgatókönyvét mindenáron a kommersz megoldások irányába terelték. Pedig igencsak nehéz volt Pogány rendkívül szakszerű, korrekt és világos értelmezéseit elferdíteni, meg nem érteni!

Nézzék el nekem, ha méltatásom nem nélkülöz személyes elemeket. Merem remélni, hogy ezáltal erősítem és nem gyengítem a rövid értékelés tárgyilagosságát. (Amikor, már jóval apám halála után, az ő művészetéről – álnéven – szócikket publikáltam a *Művészet* című folyóiratban,

Bernáth Aurél lendületesen rám ripakodott: „Miért titkoltad el, hogy ő az apád? Nem kell félned, hogy így nem lesz hiteles az értékelésed.” Utólag be kell látnom, hogy igaza volt.)

Pogány professzor a háború utáni nagy műegyetemi tanári nemzedék tagja volt. Akinek némi fogalma van az építész szakmáról, hallott már Bardon Alfréd, Csonka Pál, Rados Jenő, Reischl Antal, Weichinger Károly nevéről. Közülük, mint ismert, Bardont, Csonkát az '56-os forradalmat követő megtorlásokban likvidálták az egyetemről, a többieket a diktatúra több évtizedes ideológiai prése szorongatta. Nem engedték, hogy ezek az európai színvonalú személyiségek hatást gyakoroljanak az egyetemi ifjúságra.

Pogány Frigyes 1908-tól 1976-ig élt, hatalmas életműve egy kedvező korszakban még jobban kiteljesedhetett volna. Működése átívelt a századon, két világháború nyomorúságán.

1933-ban szerzett építésztechnológiai oklevelet az akkor még József nádor nevét viselő műegyetemen, ezt követően pedig a Hunnia Filmgyárban dolgozott díszlettervezőként. Többször beszélt nekem erről az időszakáról, amikor a tervezett munkái, filmekről lévén szó, nem voltak hosszú életűek, mégis valóságosak voltak, hiszen megépültek.

Úgy éreztem, szinte Anteuszként nyúl vissza e rövid időszak gyakorlatához, ahonnan megerősítést nyert egy-egy konkrét feladat megoldásához. Hiszen 1952-től a diplomatervezést irányítja a műegyetemen.

De nézzük meg a korábbi éveket: 1935-től a Fővárosi Közmunkák Tanácsának, majd a Budapesti Építési Főigazgatóságnak a városépítészeti, művészeti csoportját vezette az 1945-öt követő évekig, tehát az ostrom utáni időszakban is.

Ha más érdeme nem lenne, mint hogy megindította és vezette a Budai Vár rekonstrukcióját (Kisléghi Nagy Istvánval), és megszervezte a Budapesti Műemléki Nyilvántartást, akkor is mondhatnánk, hogy marandót alkotott.

De várostervezőként is kiváló volt, hiszen a pesti és a budai Duna-part rendezése, továbbá Óbuda és a Belváros, valamint a Királyi Palota helyreállítási tervei is fémjelzik kiváló képességeit. Ne felejtjük, hogy akkor az oroszok és a németek által romba döntött várost kellett újjáépíteni!

1949-től már a műegyetemen tanít meghívott tanárként, majd 1952-ben a Városépítészeti Tanszék docense lett. 1955-ben az Építészettörténeti Tanszéken tanít, ahol 1958-ban egyetemi tanárrá nevezik ki. Ebben az időszakban és ezzel párhuzamosan – meghívott tanárként – a Képzőművészeti Főiskolán az „Építészet és társművészetek” című tantárgyat vezeti. Ugyanebben az évben (1958) Ybl-díjat kapott, egy

évvel később pedig kandidaturáját védte meg. 1963-ban elnyerte a Bugát Pál-díjat. 1966-ban az Állami Díj III. fokozatát kapta. 1969-ben az Akadémián tartott nagyhatású előadásával a művészettörténet doktora lett. 1967 és 1969 között a MÉSZ elnöke és az UIA (Nemzetközi Építész Szövetség) Végrehajtó Bizottságának tagja. Még 1964-ben az Iparművészeti Főiskola vezetőjévé nevezik ki, 1971-től pedig – a főiskola egyetemi szintű intézményi besorolását követően – a főiskola rektora, ahol jelentős reformprogramot készít elő.

Humánus és szintézisre törekvő személyisége és távlatokban gondolkodó, rendszerelvű elképzelései sok esetben nem kaptak megfelelő támogatást. Ellenfelei, mondhatnám: irigyei ott ártottak neki, ahol lehetett.

Egy alkalommal nehéz szívvel voltam kéretlen, de részemről elháríthatatlan jelenet tanúja, amikor a műegyetemi tanszéki szobájában éppen beszélgettünk. Megszólalt a telefon, s a kivehető hangfoszlányokból is jól hallhattam egy indignált, szinte üvöltő női hang követelőzését:

– Tanár elvtárs, azonnal hozza vissza a Főiskoláról elvitt diapozitívokat, azok az intézetéi.

Iszonyú érzés volt Pogány szelíd, de határozott válaszait, remegő hangját hallgatni:

– Elnézést, hölgyem, de azok az én saját tulajdonaim voltak, én magam készítettem Olaszországban és én kereteztem be őket. Csak az előadásaimra vittem át a diákat a főiskolára.

Ellenfeleit nem is annyira a professzor felülmúlhatatlan szakmai felkészültsége, kreativitása és tárgyilagossága bosszantotta, mint a minden agresszivitást nélkülöző emberi magatartása, megvesztegethetetlensége, s a fiatalokkal való kivételes, utánozhatatlan bánásmódja, kiváló kapcsolata.

Saját tapasztalatom mellett kollégáim is elmondták: a kollokvium vagy szigorlat időszakait nem a drukkolás és a félelem érzései kísérték. Pogány azok közé a tanárok közé tartozott, akik nem arra voltak kíváncsiak, mit nem, hanem arra, hogy mit tud a hallgató!

S hogy a korszak ideológiai nyomása ellen hogyan vértette fel magát? Például amikor véleményezni kellett a szocreál középületek arculatát? Nos, Németh László mintájára ő is azt gondolta: az ellenfeleket legyűrni úgysem lehet. Így tehát minden rossz ügyet, bántást át kell formálni progresszív tevékenységgé. Műhellyé, laboratóriummá kell változtatni!

XXIII. János pápa jelmondatával azt vallotta, hogy „mindent észrevenni, nem mindent szóvá tenni, és egy kicsit segíteni”.

Nagyon jellemző volt professzoromra egy 1976-ban lejátszódott jelenet. (Akkor már kollégámnak tekinthettem őt, hiszen 1962-től magam is a tanszéken dolgoztam.) Egy nemzetközi konferencia előadásai

folytak a Díszteremben. Mindkettőnk tartott referátumot. Az én beszámolóim után odajött hozzám: „Péter, mondd, miért nem szóltál arról, hogy ilyen témád van? A most megjelent könyvemben szívesen idéztem volna definícióidat a környezetesztétika körében.” Ez az enciklopédikus értékű könyv *A szép emberi környezet* címet viseli. Sokat habozott, hogy adhat-e a tartalomban foglaltak szerinti „szakmaibb” címet a kötetnek, de végül úgy vélte, annyi támadás érne az írásművet interdiszciplináris szemlélete miatt, hogy inkább maradt az ismert megoldásnál. Ellenfelei már készültek megtépázni a nagyszerű könyv eredményeit, amit megelőzött a közérthető és méltó címadással: *A szép emberi környezet*.

Egy másik alkalommal elhívott, hogy mutassam be egy fakultatív óráján akkor készített filmjeimet, kedves, volt tanítványom, azóta már jeles építész kollégám, Sebestyén József közvetítésével. Amikor a vetítések után megkérdeztem véleményét, föl sem merült, hogy esetleg kedvezésből nem nyilatkozik őszintén. Elmondta, hogy szerinte jók a filmek, de miért csak a pozitív megoldásokat dolgozom ki? Hiszen sok esetben éppen a hátrányos helyzetek, a kritikai feldolgozások megmutatása lehet olyan előny, amiből a hallgatók tanulhatnak! Szavai a mai napig a fülemben csengenek: „a kritikus helyzeteket is elemezni kell, azokból is számos tanulság meríthető.”

Ha valaki igazán hasznos külföldi utat kíván bejárni, kirándul Párizsba, Firenzébe, Rómába, esetleg Velencébe, jobban teszi, ha útikalauz helyett Pogány Frigyes könyveit lapozgatja. A közelmúltban egy interjú során egy képzőművész arra a kérdésre, hogyan tud boldogulni elhagyott vidéki házában jelentős információk nélkül, így válaszolt: „ha netán valóban szükségem van információkra, én nem a rádiót kapcsolom be, hanem felteszek egy lemezt a lemezjátszóra és abból (a zenéből) én minden lényeges szempontot megkapok a munkámhoz.” Magam is ilyenformán nyúlok Pogány könyveihez, tanulmányaihoz. Amikor még egyetemista voltam, és hallgathattam professzorom csodálatos előadásait, elhatároztam, hogy megnézem a Nagykönyvtárban, milyen publikációk jelzik munkásságát. Meglepetésemre egyik tanulmányának az volt a címe, hogy *A vonal*. Gondoljunk csak arra, az ötvenes évek elején, amikor az általános iskolai rajztanterv előszavában ez állt: „a rajztanítás az osztályharc fontos része” – akkor Pogány az egyik leglényegesebb Gestalt elemet elemzi szakszerűen, építészetre, vonalművészetre, a grafikára érvényesen!

Hatvannyolc éves korában még keményen dogozott, számos tervét, elképzelését, könyvvázlatát törte derékba Bukarestben bekövetkezett halála. Akkor is, ott is éppen szakmai előadást tartott.

Talán egyetértene velem legkiválóbb professzorom, nemzedékek tanítója, ha befejező gondolatként a költőt idézem: „szép volt a vágy, hogy semmi sem elég.”

A professzort ért számtalan méltánytalanság igen szerény ellensúlyozása, hogy 1989-ben új iskolában sikerült elfogadtatni, legyen az intézet neve Pogány Frigyes Környezetépítő Szakközépiskola és Gimnázium. Mégis röstellem, hogy csupán ennyit tehettem. Most azonban némi elégtételt érzek: Pogány Frigyes nem csupán megérdemli a neki adományozott címet, de az adományozó is nyer vele, hiszen az ő munkásságának, habitusának elismerése nélkül a magyar nemzeti kulturális örökség nem lenne teljes.

Gáborjáni Péter

POGÁNY Frigyes építész, művészettörténész (Budapest, 1909 – Bukarest, 1976). 1933-ban szerzett diplomát a budapesti műszaki egyetemen. 1933-35-ben a Hunnia Filmstúdióban díszlettervező. 1935-től a Fővárosi Közmunkák Tanácsának, illetőleg az abból alakult Budapesti Építési Főigazgatóság alkalmazottja, majd ugyanitt a városrendezési véleményező és művészeti csoport vezetője. Kisléghi Nagy Istvánnal megszervezte a várbeli kirendeltséget, melynek fő tevékenysége a lerombolt királyi vár helyreállítása volt. 1949-től a Fővárosi Tervező Intézetben dolgozott, majd a Budapesti Városépítési Tervező Vállalatnál, ahol a városesztétikai tervező műterem vezetőjévé nevezték ki. Ebben a beosztásban egyénileg és munkatársaival számos városrendezési tervet készített (Duna-part, Belváros, Óbuda egyes részei, a Nemzeti Színház elhelyezése stb.). Megszervezte Budapest műemléknyilvántartását. 1953-tól az Építészeti Tanácsban főosztályvezető, majd e hivatal megszűnése után az Országos Építési Hivatal műemléki osztályvezetője. 1949-től mint meghívott előadó, 1952-től mint docens oktatott a Budapesti Műszaki Egyetem városépítési tanszékén. 1955-ben kinevezték az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem III. építészettörténeti tanszéke tanszékvezető docensévé, majd 1958-ban egyetemi tanár lett. A Képzőművészeti Főiskolán is oktatta az építészet és társzművészetek című tantárgyat. 1964-ben kinevezték az Iparművészeti Főiskola igazgatójává, de továbbra is tanított a műszaki egyetemen.

A művészettörténeti tudományok doktora (1969). Elnöke az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága szakbizottságának, a szocialista országok formatervezési bizottságának, illetve az Union Internationale des Architectes-nek.

Kitüntetései: Ybl-díj (1954), Állami Díj (1966).

Főbb művei: *Párizs* (1965), *Róma* (1967), *Firenze* (1971), *Itália építésze I.* (1973), *Itália építésze II.* (1975), *A szép emberi környezet* (1976), *Velence* (posztumusz, 1979).

